

waren er maar weinig moderne industriële bedrijven geweest, hetgeen had samengehangen met het algemene Nederlandse beleid dat de industrie in het moederland wilde bevorderen, en met het feit dat Indië geen rijke ijzerertslagen bezat en dat de steenkool die er gedolven werd, van matige kwaliteit was, vooral op Java – in die moderne bedrijven hadden in '39 slechts ca. dertigduizend inheemse arbeiders gewerkt (tegen ca. twee miljoen die werkzaam waren geweest in wat 'de kleine nijverheid' heette: batikkerijen, blik- en koperslagers, timmerlieden, enz.). In de tweede plaats was Java overbevolkt geraakt: door de betere medische zorg was met name in de twintigste eeuw de bevolking van dit volkrijkste eiland sneller gegroeid dan de werkgelegenheid – het gouvernement was er in de jaren '30 toe overgegaan, de emigratie van Javanen naar de Buitengewesten te bevorderen, t.w. naar Sumatra, Borneo en Celebes. Eind '40 hadden zich in totaal meer dan tweehonderdduizend van die transmigranten in de Buitengewesten bevonden en het plan was geweest (het kon door de oorlogsomstandigheden niet worden uitgevoerd) om in '41 nog eens vijf-en-zestigduizend te doen vertrekken. 'Niet gering, dat aantal!', schreven wij in ons vorige deel. 'Maar in datzelfde jaar '41 zou, naar werd aangenomen, de bevolking van Java op zijn minst met zeshonderdvijftigduizend zielen toenemen', het tienvoud dus.

De inheemse miljoenenbevolking op Java had voor haar dagelijks voedsel in de eerste plaats rijst nodig gehad. Naar schatting waren de inheemse landbouwers op Java gewoon geweest, 42% van hun rijsttoegst op de inheemse markten, de *passars*, te verkopen en 20% te verkopen aan de rijstpellerijen (die hoofdzakelijk eigendom van Chinezen waren) – de rest, 38%, hadden zij zelf gehouden: voor nieuwe aanplant, voor de voeding van hun eigen gezin en voor de beloning van de oogsters die in de regel 15 tot 20% van de oogst als loon hadden ontvangen. Gouvernementsdiensten hadden nauwkeurig in het oog gehouden of er voldoende rijst was aangeplant – dreigden er tekorten, dan was er rijst ingevoerd. In '37, '38 en '39 waren er inderdaad tekorten geweest maar in '40 had Java een, zij het kleine, hoeveelheid rijst naar de Buitengewesten kunnen uitvoeren. De rijstproductie was in dat jaar (de schatting voor '41 is niet bekend) meer dan 8 mln ton geweest, oftewel ca. 150 kg per hoofd van de bevolking. Bij dit cijfer tekenen wij aan dat het gouvernement er van was uitgegaan dat er op Java, wilde men ernstige ondervoeding en *a fortiori* hongersnood voorkomen, per hoofd van de bevolking minstens 120 kg rijst per jaar ter beschikking moest zijn.

Anders dan Brits-Indië onder het Britse bewind had Nederlands-Indië onder het Nederlandse wel ondervoeding maar geen catastrofale hon-